

Kerngedachten samen verder ontwikkelen

In gesprek met hoogleraar Monique van Dijk over de ontwikkeling van een handboek vakdidactiek godsdienst/levensbeschouwing

TUUR DE BEER

Het is een wens van veel lerarenopleiders godsdienst/levensbeschouwing in dit land: een eigen handboek vakdidactiek. Tot nu toe is het er maar niet van gekomen. Maar nu lijkt het dan toch te gaan verschijnen. Hoogleraar religieuze educatie Monique van Dijk-Groeneboer aan de Faculteit Katholieke Theologie van de Universiteit Tilburg heeft de zaak weer aangezwengeld en zo lijkt het nu: met succes! In het kader van dit nummer over belangrijke ontwikkelingen in ons vakgebied wisselen we ook graag met haar van gedachten over datgene wat er nu dan, eindelijk, op poten staat.

Het is een donkere dinsdagavond als ik Monique tref op de Campus van de Universiteit van Tilburg. We kennen elkaar onder meer van de samenwerking met enkele andere vakcollega's in het kernteam van het Expertisecentrum Levensbeschouwing en Religie in het Voortgezet Onderwijs (zie pagina 24 van dit nummer). We hebben afgesproken om tussen de bedrijven door, vergaderen en college geven, samen wat te eten. Tijdens onze vegetarische maaltijd bespreken we de stand van zaken inzake het handboek vakdidactiek dat op de rol staat. Het bleek een gezellig én instructief treffen.

Een lange geschiedenis

“Religieuze educatie heeft altijd al mijn belangstelling gehad. Dat kan natuurlijk ook niet anders als je, zoals ik, jarenlang onderzoek hebt gedaan naar jongeren en religie. Maar de laatste jaren ben ik er uitdrukkelijker mee bezig en zeker nu ik hoogleraar ben en me dus ook vanuit mijn leerstoel bezig houd met dit vak, heb ik gemerkt dat er duidelijk behoefte is aan een handboek vakdidactiek voor het schoolvak godsdienst/levensbeschouwing. Die wens leeft erg bij de verschillende lerarenopleiders en in het veld.”

“De wens is niet nieuw. Ik begreep dat er al ruim elf jaar geleden over de noodzaak van zo'n boek werd gesproken. Marie-Louise Reijn, die als lerarenopleider

GL verbonden was aan de hogeschool InHolland, heeft de eerste aanzet gegeven. Dit deed ze samen met Niek de Wilde, haar collega bij InHolland, Metsje Krol, opleider bij Windesheim in Zwolle, Jos de Pater, opleider bij de FHTL, toen nog gevestigd in Amsterdam, en Pim de Haas, die als vakdidacticus verbonden was aan de VU. Een kwintet enthousiaste mensen die vonden dat een echt schoolvak ook een echte, overzichtelijke vakdidactische onderbouwing verdiende. Net als andere vakken, ben je dan geneigd te zeggen.”

“Wat ik begreep was dat tijd en geld, zoals bijna altijd, een verdere uitwerking in de weg hebben gestaan. Het vuur is echter altijd blijven branden. Dus is ook ten tijde van Hermes, een samenwerkingsverband dat een paar jaar bestond tussen de Besturenraad (nu: Verus) en de verschillende hbo-opleidingen voor ons vak, weer gesproken over dit project. En ook is het initiatief weer opgepakt door de toenmalige club van godsdienstdidactici Toutatis. Steeds strandde het echter weer, hoewel het project Hermes twee handzame brochures heeft opgeleverd voor het werkveld over de thema’s leerlingcompetenties en het schrijven van een vakleerplan. Ik vond dat ontzettend jammer en heb die lang gekoesterde wens weer opgepakt. Ik heb het dan ook op mijn ‘agenda’ geplaatst en nu lijkt het dan toch alsnog te gaan lukken.”

“Een handboek zoals dit is het werk van velen. De ideeën en hun uitwerking zijn het werk van zo ongeveer alle lerarenopleiders GL in Nederland.”

Samenwerking is cruciaal

“Denk nu niet dat één en ander geheel op mijn conto te schrijven is. Een handboek zoals dit is het werk van velen. Laat ik het zo zeggen: ik voel me eerst en vooral eindverantwoordelijke coördinator van het geheel. De ideeën en hun uitwerking zijn echter het werk van zo ongeveer alle lerarenopleiders GL in Nederland. En ook onze Vlaamse collega Kris Vanspeybroeck heeft beloofd te schrijven en wel over ‘interreligieus leren’. Graag zou ik nog meer Belgische collega’s aan het woord zien, maar voorlopig ben ik allang blij als we de zaak op ‘Nederlandse’ poten krijgen.”

“Onze planning is dat het handboek nog voor de zomer van 2019 het levenslicht gaat zien. Dat vraagt al organisatie genoeg en als de uitgave er eenmaal is, dan kunnen en willen we altijd verder kijken. Ook de aansluiting met de andere mooie initiatieven die momenteel op de kaart staan om ons vak kernachtig neer te zetten, kunnen dan nog meer in beeld komen. Voorlopig echter is ons speerpunt een degelijk overzichtswerk te presenteren. Wat dat betreft is het perspectief nog steeds hetzelfde als het dertien jaar geleden was.”

Een brede waaier

“In dit handboek willen we de vaak ook zeer diverse didactische uitwerkingen van ons schoolvak over het voetlicht brengen. Dat wil dus zeggen dat we niet één visie op dit vak als maatstaf hebben genomen. Dat vloeit ook min of meer voort uit de grote variatie die er is aan opvattingen en lesmethodes die er in dit land bestaat. We hebben ons niet tot doel gesteld om daar uniformiteit in aan te brengen.”

“Dat wil niet zeggen dat er geen kern is en dat we die basis ook niet met elkaar zouden moeten nastreven. Ik denk dat er niemand in dit team is die niet wil dat leerlingen hun eigen en andermans religieuze en levensbeschouwelijke wortels leren herkennen en erkennen en die leren te ontwikkelen. De wijze waarop je dat wilt doen, heeft echter zeker ook van doen met het soort onderwijs waarin je gekaderd bent. Het heeft onder andere te maken met de identiteit van je onderwijs.”

“In dit handboek willen we de vaak ook zeer diverse didactische uitwerkingen van ons schoolvak over het voetlicht brengen. (...) Een overzichtswerk zou je het met recht kunnen noemen.”

“Vandaar dat we hebben gekozen voor een brede insteek. Een overzichtswerk zou je het dus met recht kunnen noemen. Wat dat betreft lijkt het dus wel op *Narthex*. Ook dat biedt een breed platform. En net als dit tijdschrift willen we toegankelijke artikelen bieden voor iedereen die interesse heeft in levensbeschouwelijke educatie.”

“Al komt dit handboek zeker wel voort uit de wens van de lerarenopleiders. Het is eerst en vooral gericht op de toekomstige leraar, op de hedendaagse student. De docenten aan de hbo- en universitaire lerarenopleidingen hoeven na de verschijning van het handboek wat ons betreft niet meer uitsluitend *Narthex* te plunderen als het gaat om het levensbeschouwelijk leren van hun leerlingen. Onze focus ligt vooral op het geven van overzicht. De artikelen die ons voor ogen staan, zijn degelijke en wetenschappelijk onderbouwde verhalen van een grotere omvang dan dat de lezer van dit tijdschrift gewend is. We denken nu aan zo'n 4000 woorden per bijdrage. Zeg maar, twaalf pagina's *Narthex*.”

Een didactisch handboek

“Zo'n tien jaar geleden verscheen van het godsdienstpedagogisch schrijverscollectief E.T. Alii het boek *Godsdienstpedagogiek*, dat als ondertitel had 'Dimensies en spanningsvelden'. Dat is een goed boek dat ook binnen de opleidingen veel wordt gebruikt, maar het is een godsdienstpedagogisch boek. Ook het werk van Bert Roebben is met name godsdienstpedagogisch van karakter en wordt

om die reden graag gebruikt binnen zowat alle opleidingen in Nederland. Maar, om toch maar even bij de ondertitels te blijven, Roebbens boek *Inclusieve godsdienstpedagogiek* schetst ‘grondlijnen voor levensbeschouwelijke vorming’. Met ons handboek willen we een stap verder gaan. Het moet echt een handboek vakdidactiek worden. Natuurlijk zal niemand, en zeker ik niet, beweren dat een didactiek zonder pedagogiek kan, maar wij streven toch echt naar een vakdidactiek.”

“Daarbij proberen we het hele schoolvak in beeld te brengen en gaan uit van drie niveaus. Arwin van Wilgenburg, vakdidacticus aan de lerarenopleiding van de Universiteit Utrecht, droeg deze indeling aan, waarbij hij de Tilburger Thom Geurts volgde die op zijn beurt weer de Nijmegenaar Hans van der Ven volgde. Je ziet, we staan met ons boek graag op een stevige ondergrond. Van der Ven heeft in zijn boek *Kritische Godsdienstdidactiek* - dan spreken we over begin van de jaren tachtig van de vorige eeuw - een onderscheid gemaakt tussen fundamentele, algemene en speciale vakdidactiek.”

“Het moet echt een handboek vakdidactiek worden. Natuurlijk zal niemand, en zeker ik niet, beweren dat een didactiek zonder pedagogiek kan, maar wij streven toch echt naar een vakdidactiek.”

“Hoewel wij de drie niveaus - fundamentele, algemene en speciale vakdidactiek - van elkaar onderscheiden, zijn ze natuurlijk volop met elkaar verweven. Als je spreekt over levensbeschouwelijk leren en ontwikkelingsfasen in de psyche van een leerling, dan heeft dat natuurlijk zijn weerslag op de concrete invulling van een les over bijvoorbeeld symbolisch taalgebruik.”

“Wij werken, in een ietwat gewijzigde vorm, met deze focus. In onze vergaderingen spreken we over drie kolommen. Dat komt er van als je schema's en plannings gaat maken. Maar het gaat echt over drie niveaus die ieder een onderdeel, en een deel, van het handboek zullen zijn. Ieder deel heeft een paar, wat ik maar zal noemen 'kartrekkers'. Zij benaderen de auteurs, geven de eerste feedback, enzovoorts. In veel, niet alle, gevallen zijn die auteurs dan weer de andere collega's vakdidactiek op de verschillende opleidingen. Het werk is dus echt teamwork. Een klus die we samen hebben opgepakt. Fijn is wel dat ik voor de eindredactie een student-assistent toegewezen heb gekregen.”

Bijdragen in vele soorten

“Natuurlijk wil je nu een eerste indruk krijgen van de bijdragen die al binnengekomen zijn of nog moeten binnenkomen. Je werkt voor *Narthex* ook in een redactie. Jij weet hoe dat in zijn werk gaat. Ik vind dat echter erg moeilijk. Stuk voor stuk vind ik de artikelen die we al binnen hebben gekregen van niveau.

Ik ga dan ook geen namen meer noemen. Die van Kris (Vanspeybroeck, TdB) heb je immers al. Wel lijkt het me goed om de *Narthex*-lezer nog wat meer inzicht te geven in wat ze kunnen verwachten in de drie verschillende delen.”

“In het eerste deel gaan we in op het levensbeschouwelijke leren in een breed perspectief. De ontwikkeling van levensbeschouwelijk leren wordt er vanuit verschillende perspectieven bekeken. Maar ook de persoon van de docent en zijn of haar spiritualiteit en identiteit willen we hier een plaats geven. De historische ontwikkeling van het vak, de relevantie van het vak nu, de doelstellingen en de positie van GL krijgen in dit deel ook aandacht. We zijn hierin eigengereid zou je kunnen zeggen. Ik bedoel daarmee dat we hier wat afwijken van wat Van der Ven graag onder het kopje ‘fundamenteel’ wil plaatsen. We doen dat echter om onze focus in deel twee geheel te kunnen leggen op wat je ‘vakperspectieven’ kunt noemen. Dan moet je denken aan bijvoorbeeld narratief, hermeneutisch, dialogisch en mystagogisch leren.”

“Hoewel wij de drie niveaus - fundamentele, algemene en speciale vakdidactiek - van elkaar onderscheiden, zijn ze natuurlijk volop met elkaar verweven.”

“In deel twee komt dan steeds de theorie aan bod om die vervolgens meteen te koppelen aan een schets van hoe dat dan vorm krijgt, of ook zou kunnen krijgen, in de praktijk. In dit tweede deel is ook aandacht voor een breder internationaal perspectief. Ik had dan wel gezegd geen namen te noemen maar één uitzondering wil ik hier toch wel maken, want ik vind het erg leuk dat Jeannette den Ouden een bijdrage zal leveren. Zij heeft mee aan de wieg gestaan van dit project en ook al is ze dan niet meer werkzaam binnen ons vakgebied, toch zijn we blij dat ze toch nog graag een artikel wil schrijven over de didactiek van Clive Erricker. Je kunt haar echt wel een expert noemen als het om deze Engelse godsdienstdidacticus gaat. En zijn benadering, conceptueel en interdisciplinair, vindt binnen de opleidingen veel gehoor. Het tweede deel wordt tot slot afgerond met enkele bijdragen over leerplannen, lesmethoden enzovoorts.”

Specifieke didactiek

“Dan het derde deel van het handboek. Daarin gaan we aan de slag op het microniveau. De vertaling, de doorwerking, van wat in de eerste twee delen is gezegd, is boeiend en natuurlijk ook noodzakelijk, maar uiteindelijk gaat het in een vakdidactiek om de lespraktijk van alledag. Hoe krijgt dit alles nu zijn beslag in lessen van, in de meeste gevallen, een klein uur? Hoe ziet dit fraais eruit in een les GL die zit ingeklemd tussen een proefwerk wiskunde en een les

lichamelijke opvoeding? Hoe theologiseer je in zo'n context concreet? En op welke wijze leer je leerlingen bijvoorbeeld tekstkritisch te lezen?" "In dit deel gaat het om het aanleren van vakspecifieke vaardigheden, maar zeker ook om de diverse werkvormen die de docent daarbij gebruiken kan. Volgens ons moet je hier ook aandacht besteden aan de diverse docentrollen die er zijn. Ik ben zeker niet uitpuittend hoor, want in deel drie komt veel voorbij, maar er is ook aandacht voor het belang en de on(-streepje-)mogelijkheden van beeld en e-learning in de lessen. En natuurlijk over het hoe en wat van toetsing in ons vak. Dat

is en blijft altijd een punt. Zoals bij alle andere artikelen gaat het in deel drie om praktische uitwerkingen, maar ook om reflectie. Je kunt zeggen dat we op deze wijze weer terugbuigen naar de twee andere delen. En zo hoort het ook in een echt handboek vakdidactiek. Reflectiever en praktischer kunnen we het denk ik niet maken."

"Al met al is het een hele onderneming geworden. Echt een hele klus. Gelukkig doen we het samen. Gaandeweg gaat het gevoel ook meer en meer leven dat we het nu echt van de grond gaan krijgen én ook dat het een goed boek gaat worden. Natuurlijk zullen we straks elkaar aankijken en kritisch zijn. Dat is ook prima, maar ik wil over een paar maanden eerst maar eens proosten op dat wat er nu gaat komen. Dat wordt immers meer dan de moeite waard."

"Het gaat in deel drie om praktische uitwerkingen, maar ook om reflectie. Je kunt zeggen dat we op deze wijze weer terugbuigen naar de twee andere delen. Zo hoort het ook in een echt handboek vakdidactiek."

Voorproefje

Monique en ik nemen dan ook maar een klein voorproefje op de officiële 'handboekdoop'. Daarna gaat de professor weer aan de slag. Het is de hoogste tijd om college te gaan geven. En ik? Ik ga terug naar Breda. In de trein nog eens nadenken over het artikel dat ik moet gaan schrijven...